

ЛИТЕРАТУРА И ФОЛЬКЛОР ВОСТОЧНЫХ СЛАВЯН И ЕВРОПЕЙСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС

УДК 821.161.3

Борбат Таццяна Іванаўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
borbat_ti@msu.by

Ячмянёва Ірына Мікалаеўна

Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)
iachmenyova@msu.by

МАСТАЦКАЕ АСЭНСАВАННЕ ПРАБЛЕМЫ “РОДНЫХ КАРАНЁЎ” У АПАВЯДАННЯХ А. КУДРАЎЦА

У артыкуле асэнсоўваецца праблема “родных каранёў” у малой прозе Анатоля Кудраўца. Адзначаецца, што здольнасць захаваць свае карані, сувязь з бацькоўскай зямлёй, прыродай паўстае індыхатарам, паказчыкам духоўнай глыбіні герояў, ускосна вызначае іх далейшы лёс.

Ключавыя словы: нацыянальная проза, вясковае жыццё, родныя карані, духоўнае апірышча, псіхалагізм, дэталі, адказнасць, сумленне, шчасце.

The article comprehends the problem of “native roots” in the short prose of Anatol Kudrovets. It is noted that the ability to preserve their roots, connection with the parent land, nature is an indicator, an indicator of the spiritual depth of the heroes, indirectly determines their future fate.

Keywords: national prose, village life, native roots, spiritual support, psychologism, detail, responsibility, conscience, happiness.

У “вясковай” прозе Анатоля Кудраўца значнае месца займае асэнсаванне праблемы “родных каранёў”. Героі такіх апавяданняў, як “Гэлька”, “Іваніха”, “У нас вяселле”, “На балоце скрыпелі драчы”, “Цітаўкі”, “Такі дзень”, “Мама чакае” і іншых, як правіла, заклапочаны тым, каб на аста-чу сціплай студэнцкай стыпендыі купіць білет на цягнік у вёску ды яшчэ

“выкраіць” нешта на гасцінец для маці; каб не спяшацца прадаць сваю вясковую хату перад тым, як рашыцца пераехаць да дзяцей на сталае жыхарства ў горад...

Менавіта адносіны да вёскі, да сваіх каранёў вызначаюць жыццёвую і чалавечую годнасць герояў апавяданняў “Гэлька” і “Песня” (зборнік “Смерць нацыяналіста”, 1992). Уменне не парваць, захаваць гэтую сувязь, захаваць здольнасць натуральна ўпісвацца ў вясковае асяроддзе нават праз час расстання – вызначае, на думку аўтара, годнасць чалавека. Паводзіны і пачуванне сябе ў вёсцы пасля ад’езду – гэта своеасаблівы маркер, якім пазначаецца натуральнасць, шчырасць і жыццёвая вартасць чалавека, яго ўнутраная напоўненасць.

Так, напрыклад, Гэлька, гераіня аднайменнага апавядання, у юнацтве была любіміцай усёй вёскі. Прыгожая не толькі знешне, але і душою, “прыгожая той прыгажосцю, якая адразу кідалася ў вочы і не магла пакінуць нікога раўнадушным. <...> Невысокая ростам, мініяцюрная, нібы выгачаная, смуглатварая, з чорнымі, кучаравымі над ілбом завіткамі валасоў і дзёрзкімі блакітнымі вачыма – быстрымі і ўсмешлівымі. І ўся яна сама была быстрая і жывая, як ртуць. <...> Жыла сабе з адкрытай усім радасцю і радавалася гэтаму” [2, с. 126-127].

Іншай вярнулася Гэлька ў вёску пасля вайны: “гарадская”, “фарсістая, з нафарбаванымі губамі і завітымі валасамі. І спаднічка на ёй была карачейшая, чым у нашых вясковых дзяўчат, і ўся яна сама была нейкая нервова-быстрая, рухавая, і смяяцца старалася мацней, чым хто, і гаварыць грамчэй, і гаварыць на «гарадскі манер», перакручваючы «вясковыя» словы” [2, с. 131]. Паменела сціпласці, адкрытасці, натуральнасці – усяго, што вабіла да дзяўчыны раней. А пасля таго, як Гэлька згубіла даручаную ёй пасвіць карову, за дзяўчынай замацавалася яе ж фраза з перакручанымі вяскоўцамі словамі: на сваё пытанне “А дзе ж карова?”, маці пачула ў адказ: “Карова бяжала цераз прясла да брац у грязь”. Як толькі камусьці хацелася падкалоць Гэльку, кожны пачынаў гэта... “Карова бяжала цераз прясла...”, яшчэ горш перадражніваючы кожнае слова” [2, с. 131].

Няўдала склаўся і асабісты лёс дзяўчыны: выйшла замуж за чужароднага вёсцы чалавека, “фінагента”, які ніколі на зямлі не працаваў, толькі і ўмеў, што хадзіць з адмысловай сумкай ды са светлай усмешкай спаганяць з працаўнікоў разнастайныя падаткі. Ладу і ўзаемапаразумення ў сям’і не было, потым яны з’ехалі ў далёкі шахцёрскі горад, дзе “фінагент” зарабіў добрую шахцёрскую пенсію, ходзячы з той жа сумкай. А Гэльку, некалі такую абаяльную вясковую прыгажуню, аўтар-апавядальнік, выпадкова трапіўшы ў Казахстан, бачыць праз чвэрць стагоддзя і ледзьве пазнае:

“Недзе збоку за спіной у нас зашамацелі кусты. Я азірнуўся. Адтуль з чорнай гаспадарчай сумкай у руках выйшла яшчэ зусім не старая жанчына і пайшла ўздоўж зараснікаў акацыі, пільна ўглядаючыся ў кусты, нібы шукаючы нечага. Нешта падалося мне знаёмым у ёй, але адчуванне гэта мільганула, як цымяная згадка, і прапала” [2, с. 137]. Гэтай жанчынай была Гэлька, што збірала ў гарадскім парку пустыя бутэлькі.

Повязь з бацькоўскай зямлёй, на думку А. Кудраўца, дапамагае пераадолець любыя жыццёвыя выпрабаванні. Асэнсаванне праблемы родных каранёў гучыць у сумным роздуме апавядальніка, калі ён наведвае сваю радню, што некалі пераехала ў Казахстан дзеля заробку: “І сумна, і радасна было мне быць сярод людзей, якія даўно перасталі лічыць мяне сапраўднай раднёй. Бо радня, як і каханне, трымаецца на адным агні: жыць разам, памагаць адзін аднаму, бачыць адзін аднаго. Час – гэты няўмольны садоўнік – адсякае кожную галінку, на якой намеціўся хоць нязначны намёк на магчымае ўсыханне. Адсякае галіны, не думаючы пра тое, што, нават мёртвыя, яны звязаны з каранямі і, секучы іх, ён сячэ і само карэнне” [2, с. 135].

Па-іншаму паводзіць сябе Міша, марскі афіцэр, які прыежджае ў родную вёску на адпачынак (апавяданне “Песні”). Наведаўшы ў цёткі хворую бабулю Зосю, што само па сабе выявілася ў творы як каларытны персанаж, хлопец адразу трапляе на патрэбны ў дадзеным асяродку тон: “– Унучак... Прыехаў! – і здзівілася, і ўзрадавалася старая. Глухі хрыплаваты голас выдаваў, што яна даўно ляжыць і даўно не была на свежым паветры. – Ага, прыехаў. А то ж гэта ты, баба Зося, разлеглася, як пасля жніва? Ці мо паміраць надумалася?” [2, с. 164].

Пісьменнік зазначае, што Міша хоць і даўно не быў дома (калі не браць пад увагу кароткія наезды пасля здачы сесій, падчас якіх хочацца ўсё пабачыць і ўсюды паспець), у душы застаўся такім жа вясковым хлопцам, якім быў некалі, “і гаворкі вясковай не згубіў, і не цураўся яе. Яму і самому было прыемна адчуваць сябе так, быццам ён з’ехаў з дому на нейкае нядоўга і во вярнуўся. І цяпер ён сказаў “разлеглася”, “жніва” спецыяльна грубавата-жартаўлівым тонам, каб ліквідаваць дыстанцыю, якая ўзнікла, пакуль яго тут не было, і каб вярнуць сябе таго, колішняга, і нібы сапраўды адчуў усё, што было за словам “жніва”, – і пыл, і духату, і смагу, і жаданне прылегчы ў цяні, выпрастаць ногі і ляжаць, заплюшчыўшы вочы, слухаць звон неба” [2, с. 164]. Аднак чытач адчувае, што герой усё роўна глядзіць на сябе як бы збоку, не як інтэграваная частка вясковага асяроддзя, арганічную повязь з якім за колькі год навучання ў далёкіх краях павінен быў паслабіць.

Цяжка прадвызначыць далейшы лёс хлопца, але пакуль што ён, маляды афіцэр, памятае, адкуль ён родам, здольны натуральна трымацца на

вясковай бяседзе, здольны бачыць і адчуваць навакольную прыгажосць. Герой добра разумее прыгожую душу і звычкі сваіх землякоў у рэдкіх гадзіны адпачынку: “Яны ўжо вырашылі пажаніцца ў наступны яго водпуск, але гэта пакуль што іхняя тайна. А сёння проста пасядзяць, пагамоняць, паспяваюць песні, патанцуюць. <...> Старым есці не давай, а дай вось так сабрацца, выпіць чарку, успомніць, што з імі калі было ці магло быць. Рас-трывожаць душу гэтымі гаворкамі, распаліцца і неўзаметку перавядуць на песню” [2, с. 169]. Нават нямоглая бабуля, што днямі збралася паміраць, “расцвіла” ў гэтай народнай песні: “І песня гэта была не пра нейкую Машу, а пра яе самую. Гэта яна жала і задрамала пад снапчкам, і было гэта не далей, як учора” [2, с. 180].

Пісьменнік паэтызуе вясковыя краявіды, і асабліва сваю ўлюбёную Шчару: “Пахадзіўшы па многіх морах, адчуўшы на сабе стоеную да пары, нікому не падуладную сілу сабранай разам вады, яе ласку і штармавую лю-тасць, ён, як і некалі, называў паводкавую стыхію сваёй ракі морам, хоць ведаў, што мора – нешта зусім іншае” [2, с. 170]. Паэтызуе дзіцячыя забавы вясковых хлапчукоў, іх узаемаадносіны з прыродным светам: некалькі ста-ронак у апавяданні належыць успамінам героя пра сяброўства з бабром, пра якое засталася на памяць некалькі фотаздымкаў: “Бабёр не аб’явіўся. На ўспамін пра яго ў Мішы засталіся дзве фотакарткі: тая, дзе бабёр адбірае ў Мішы морквіну, і другая: бабёр п’е ваду. П’е, а сам хітрымі вачыма стрыжэ ўгору, на фотаапарат. У вачах свеціцца неба, а ад вострай пысы, уторкнутай у ваду, конусам, як ад носа карабля, бягуць хвалі” [2, с. 172].

Ва ўспрыняцці героя апавядання карціны вясковага дзяцінства знітаваны з карцінамі далейшага, невясковага жыцця, але ж аддзяліць іх вельмі цяжка. “Пазней ён бачыў другія хвалі – ад стальной, у многія ты-сячы тон махіны. Яны разбягаліся ў бакі, як цяжкія, тлустыя, упэўненыя ў сваёй імклівай пеннай сіле невядомыя дагістарычныя жывёліны, але як яны былі падобныя на гэтыя, малюсенькія, ад бабровой пысы” [2, с. 172–173]. Гэты фотаздымак бабра быў з Мішам і ў вучылішчы, плаваў з ім і цяпер. І хлопцу да гэтага часу здаецца, што той яго бабёр жывы і што яны павінны абавязкова сустрэцца. Ён не ведаў, як яны пазнаюць адзін аднаго і калі гэта будзе, але ён спяядзецца, што сустрэча абавязкова адбудзецца – бабры жывуць да дваццаці гадоў.

А. Кудравец выразна паказвае вясковае жыццё, якое цесна знітаванае з будзённай працай і хлапчукоўскімі марамі і захопленасцю светам: “Ніколі не было яму страху ўстаць у чатыры гадзіны раніцы, каб на матацыкле з бацькам, пакуль яшчэ цёмна і людзі збіраюць у кучу самыя цікавыя перадранішныя сны, праскочыць па шэрай лесавой дарозе ў пушчу, на

вядомыя толькі ім і не толькі ім баравіковыя дзялянкі ці ў мясіны, дзе, схваўшыся ад надакучліва-прагнага чалавечага вока, расце пахучая трава бальсан, каб да васьмі гадзін, калі ўсе бягуць на працу, вярнуцца назад з поўнымі кашамі” [2, с. 173].

Адзначым, што сялянская праца паказана пісьменнікам не толькі як фізічна цяжкая, “а найперш з акцэнтам на натуральнасці стану блізкасці чалавека да прыроды, жыватворнасці такога стану, фізічнага і маральнага здароўя яго, асабліва ва ўспрыняцці “дзяцей вёскі”, з іх непасрэдным, свежым адчуваннем” [1, с. 113]. Гэта адчуванне, прыходзіць да герояў нават у снах: “Сасніла, што я жала жыта. Зусім-зусім маладая, здаровая, і ўсё так добра ў мяне, так ясна. Жну – і хочацца жаць. Гляну наперад – жыта, як мора, гляну назад – снапы, як салдаты, многа снапоў. І гарачынь на дварэ, сонца, на мне толькі кашуля – прасторная, лёгкая, якія некалі шылі ў сяле. <...> Потым прыйшоў вецер, абдымае мяне, лашчыць, я жну, а ён нібы гуляе са мной, забавляецца, і хочацца мне, каб гэта было як можна даўжэй” [2, с. 186], – распавядае суседкам па бальнічнай палаце Паўліна Іванаўна, гераіня апавядання “Жанчыны”.

Малюючы пейзаж, працу вяскоўцаў, А. Кудравец знаходзіць свежыя, арыгінальныя эпітэты і параўнанні (“бяскрайняя поцілка снегу пойдзе цёмнымі плямамі, як твар жанчыны перад родамі” [2, с. 170]; “даўкі саламяны пыл кіслых асенніх дажджоў, сухія калядныя маразы”. Вясковая рэальнасць пададзена праз пахі, колеры, гукі; адчувальна на дотык, гук, тэмпературу: “Неба няма – адна белая смуга над галавой. Сонца не відно, але яно смаліць у плечы, у рукі, зямля дышае, як напаленая печ, стракочуць конікі, шархапаць каласы, быццам недзе перасыпаецца сухі пясок” [2, с. 182-183]. Каласы, глеба, рака ўяўляюцца жывымі. Працэс працы паказаны ўзбуджана, як праз павелічальнае шкло: “Жыта было густое і высокае, і Паўліна жала яго высака, не баючыся, што маці насварыцца. Левай рукой займала жменю, правая з сярпом, быццам сама сабой, была ўжо там: тугі поцяг сярпа, картавы трэск перарэзаных саломін – і цяжкія каласы, баўтанушыся над галавою, кладуцца на вязьмо” [2, с. 182-183].

Пісьменнік падрабязна перадае побытавыя дэталі і вельмі скупа, але надзвычай псіхалагічна дакладна малюе падтэкставыя дэталі, што апасродкавана дае чытачу ўяўленне аб перажываннях герояў і іх сутнасці. Так, параўнанне некранутай бабром морквы з косткамі выразна перадаюць шкадаванне хлопчыка, якога пакінуў сябар: “Да самай зімы, як вымытыя дажджом косці, бялела на беразе канавы морква: Мішу ўсё здавалася, што бабёр аб’явіцца, хоць на адзін раз, але аб’явіцца, і кожны дзень, ідучы з дому ў гэты бок, ён браў з сабой моркву” [2, с. 172].

Так, “чэхаўскім псіхалагізмам” пазначаны дэталі пры апісанні Гэлькі (знешнасць: занадта кароткая гарадская спаднічка, фарбаваныя вусны); жэсты: трасе кудзеркамі, ненатуральна смяецца; мова: перакручаныя вясковыя словы, з якімі яна вырасла, а цяпер быццам “не пазнае”, недарэчныя “гарадскія” русізмы: “прясла”, “ой, умру” і г.д.), пры апісанні яе мужа “фінагента” (недарэчна ясная ўсмешка, незалежна ад абставін; заўсёдная сумка, як сімвал таго, што ён заўсёды толькі забіраў тое, што зароблена іншымі, сапраўднай справы не рабіў, але меў усё жыццё някепскія грошы і пенсію шахцёра ў выніку).

Такім чынам, здольнасць герояў “малой прозы” А. Кудраўца захаваць родныя карані, сувязь з бацькоўскай зямлёй, прыродай з’яўляецца паказчыкам духоўнай глыбіні асобы, ускосна вызначае яго далейшы лёс (“Гэлька”, “Песня”, “Жанчыны” і інш.). Героі, што вяртаюцца ў вёску, маюцца па-рознаму: хтосьці страціў з ёй повязь, і тым самым страціў частку сябе; хтосьці, наадварот, захаваў памяць аб сваіх вытоках, роднай зямлі. У апавяданнях пісьменніка выяўляюцца такія рысы яго творчай манеры, як імкненне пазбегнуць непасрэднага тлумачэння, зварот да падтэксту, увядзенне маральна-этычнай праблематыкі ў плынь вясковага побыту, майстэрства лаканічнай псіхалагічнай дэталі, зварот да памяці чалавека.

Літаратура

1. Андраюк, С. Жыць чалавекам : літаратурна-крытычныя артыкулы / С. Андраюк. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1983. – 269 с.
2. Кудравец, А. Смерць нацыяналіста : апавесці, апавяданні / А. Кудравец. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1992. – 191 с.